

Tabersî'nin Mecme'ü'l-Beyân Adlı Tefsirinde Şâz Kıraatlere Yaklaşım Metodunun İncelenmesi

An Analysis of the Methodological Approach to Shâdh Qirâ'ât in Tabarsî's Tafsîr Majma' al-Bayân

Nesrişah Saylan*

Öz

Şâz kıraatler içerdiği anlam farklılıkları sebebiyle tefsir ilmi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu durum şâz kıraatlerin tefsirlerde nasıl değerlendirildiği sorusunu gündeme getirmekte ve özellikle müfessirlerin bu tür okuyuşlara bakış açısını anlamayı gerekli kılmaktadır. Çalışmada şiî tefsir geleneğinin önde gelen isimlerinden olan Tabersî'nin (öl. 548/1153) kaleme aldığı *Mecme'ü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserinde şâz kıraatlere yaklaşım metodu incelenmiştir. Araştırmanın temel problemi Tabersî'nin tefsirinde şâz kıraatleri ne ölçüde ve nasıl değerlendirdiği, naklettiği kıraatlere hangi metotlarla yaklaştığı ve onları hangi ilmi ölçütlere göre kabul ettiği veya reddettiğidir. Çalışmanın amacı ise Tabersî'nin tefsirinde şâz kıraatleri nasıl ele aldığını, kime nisbet ettiğini, âyetlerin yorumunda kıraatlerden nasıl faydalandığını ortaya koymaktır. Müfessirin şâz kıraatlere geniş bir şekilde yer vermesi, kıraatlerin hüccetini müstakil başlık altında ele alması, kıraatleri sadece aktarmakla yetinmeyip bunları hüccet temelli olarak izah etmesi, eserinin kıraatler açısından zengin bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Tabersî, dört büyük halifenin ilk üçü başta olmak üzere sahabeden birçoğunun kıraatlerini içeren rivâyetleri reddetmeyip âyetin tefsirinde sahabe okuyuşlarından geniş bir şekilde istifade etmiştir. Bu bağlamda çalışmada ilk dönem şiî müfessirlerin genel yaklaşımına kıyasla mutedil bir tutum sergileyen Tabersî'nin sahâbe ve tâbiûnun rivâyetlerine verdiği önem ortaya konularak kullanmış olduğu metod, kıraat ilmi bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel analiz yöntemiyle, *Mecme'ü'l-beyân*'da yer alan şâz kıraatler, sistematik biçimde tespit edilerek bunların tefsirde kullanımı, hüccetlendirme yöntemleri ve Kur'an'ın yorumlanmasına ve anlaşılmasına katkıları incelenmiştir. Literatürde Tabersî'nin kıraat anlayışına dair çeşitli çalışmalar mevcut olmakla birlikte doğrudan şâz kıraatlerin değerlendirilmesini merkeze alan sistematik bir inceleme bulunmamaktadır. Araştırma, bu alandaki eksikliği giderek müfessirin şâz kıraatlere yaklaşımını detaylı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Tabersî'nin şâz kıraatlere ilişkin tutumu, hem tefsirde farklı mezhebe bağlı müfessirlerin yöntemini tahlil etmek hem de şâz kıraatlerin Kur'an'ın anlaşılmasındaki

Değerlendirme / Evaluation

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik uygulamasıyla değerlendirilmiştir. / This article is subject to double-blind peer-review evaluation by at least two reviewers.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while

carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nesrişah Saylan).

Yapay Zeka Etik Beyanı / Artificial Intelligence Ethical Statement

Yazar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını, bu konuda tüm sorumluluğun kendisine (kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir. / The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Lisans Bilgisi / Liscence Information

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Theology, Department of of Qur'anic Recitation and Qirâ'ât, Elazığ, Türkiye
nsaylan@firat.edu.tr, https://orcid.org/ 0000-0002-5805-8630

Atıf / Citation: Saylan, Nesrişah, "Tabersî'nin Mecme'ü'l-Beyân Adlı Tefsirinde Şâz Kıraatlere Yaklaşım Metodunun İncelenmesi". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 8/1 (Temmuz/July 2025), 14-26, https://doi.org/10.54122/umde.1694105

işlevini değerlendirmek açısından önemlidir. Bu yönüyle çalışma, sadece bir müfessirin yaklaşımını değil aynı zamanda döneminin kıraat-tefsir ilişkisini ve şii tefsir geleneği hakkında fikir sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Şâz kıraat, Tabarsî, Şii müfessir, Mecme'u'l-beyân.

Abstract

Due to the semantic differences they entail, shâdh Qur'ânic readings hold significant importance in the field of Qur'ânic exegesis. This raises the question of how shâdh readings have been evaluated in tafsîr literature, and necessitates an understanding of how exegetes have approached such variant recitations. This study examines the methodological approach to shawâdh readings in *Majma' al-bayân fî tafsîr al-Qur'ân*, authored by al-Ṭabarsî (d. 548/1153), one of the leading figures of the Shî'î exegetical tradition. The central research question of this study concerns the extent to which al-Ṭabarsî engaged with shawâdh al-qirā'ât in his tafsîr, the methodologies he employed in approaching these variant readings, and the scholarly criteria by which he accepted or rejected them. The aim of the study is to identify how al-Ṭabarsî addressed shâdh readings in his exegesis, to whom he attributed these readings, and how he utilized them in interpreting Qur'ânic verses. The exegete's extensive inclusion of shâdh readings, his discussion of their evidentiary value under a dedicated heading, and his analytical approach -going beyond mere transmission to provide justification grounded in scholarly principles—demonstrate that his work possesses a rich and nuanced treatment of variant readings. Indeed, al-Ṭabarsî did not reject reports containing the recitations of many companions, including those attributed to the first three of the four Rightly Guided Caliphs. On the contrary, he made extensive use of these readings in his interpretation of Qur'ânic verses. In this context, the study highlights al-Ṭabarsî's moderate stance—especially when compared to the general approach of early Shî'î exegetes—and evaluates the methodology he employed in light of the science of Qur'ânic recitation, by emphasizing the importance he accorded to the reports transmitted by the *ṣaḥābah* and the *tābi'ūn*. In this study, through a qualitative analysis method, shâdh readings found in *Majma' al-bayân* are systematically identified, and their application in the tafsîr, methods of substantiation, and contributions to the interpretation and understanding of the Qur'ân are examined. Although there are various studies in the literature regarding al-Ṭabarsî's understanding of qirā'ât, there is no systematic investigation specifically centered on the evaluation of shâdh readings. This research aims to fill this gap by providing a detailed analysis of the exegete's approach to shâdh qirā'ât. Furthermore, al-Ṭabarsî's stance toward shâdh readings is significant both for understanding the exegetical methods of scholars from different sectarian backgrounds and for evaluating the role of *shâdh* readings in grasping the meanings of the Qur'ân. In this respect, the study aims not only to present the approach of a single exegete but also to shed light on the broader relationship between qirā'ah and tafsîr in his time, as well as to contribute to our understanding of the Shî'î exegetical tradition.

Keywords: Qirā'ah, Shâz qirā'ah, al-Ṭabarsî, Shî'î mufasssîr, Majma' al-bayân.

Giriş

Bu çalışmada Tabersî'nin *Mecme'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân* isimli tefsirinde şâz kıraatlere yaklaşım tarzı ele alınmıştır. Çalışmanın amacı şiî müfessirlerden olan Tabersî'nin şâz kıraatleri tefsirinde nasıl işlediğini, bu okuyuşları hangi şahıslara nisbet ettiğini ve şâz kıraatleri âyetlerin yorumunda nasıl kullandığını, ehl-i sünnet ekolüne mensup müfessirlerin görüşleriyle mukayeseli olarak değerlendirmektir. İlk dönem şiî müfessirlerinin aksine Tabersî'nin tefsirinde sahâbe ve tâbiünün kıraatlerine geniş bir biçimde yer vermesi eserinin şâz kıraatler bağlamında incelenmesini gerekli kılmaktadır.

“شَذَّ” fiilinin ism-i fâili olan şâz ifadesi lügat anlamı itibarıyla tek ve nadir olmak, çoğunluktan ayrılmak, kural dışı olmak gibi manalar taşımaktadır.¹ Terim olarak ise kıyasa aykırı olan her şeyi ifade etmek üzere kullanılmaktadır.² Bu kavram hicri II. asırda ilk kez dilbilim ve hadis alanlarında kullanılmaya başlanmış; aynı dönemde kıraat ilminde ise şâz terimi yerine daha çok “غلط” ve “خطأ” gibi ifadeler tercih edilmiştir.³ Kıraat literatüründe bu terimi şâz manasında ilk kullananlar arasında Ferrâ (öl. 207/822) ve Ahfeş (öl. 215/830) yer almakta olup bu kavramı tercih edilmeyen okumalar anlamında kullanmışlardır.⁴ İbn Mucâhid'in (öl. 324/936) kıraat-i seb'a sistemini oluşturduğu döneme gelindiğinde ise şâz kavramının hem içeriği hem de sınırları yeniden tanımlanmış ve bu kavram yedi kıraat dışında kalan rivâyetleri tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Böylece şâz kıraat rivâyet açısından tek kalmış ve icmâ kapsamına girmemiş okumalar şeklinde anlaşılmıştır.⁵

Tefsir literatüründe Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkı sağlaması açısından şâz kıraatlere geniş bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Tefsirlerde şâz kıraatlerin bu denli kullanılmasında özellikle kendilerine okuyuş nisbet edilen sahâbilerin Kur'ân'ın inzâl sürecine bizzat şahitlik etmiş olmaları, Hz. Peygamber'in âyetlere dair yapmış olduğu açıklamalara ve uygulamalarına doğrudan tanıklık etmeleri etkili olmuştur. Sahâbenin yedi harf ruhsatı kapsamında Kur'ân'daki bir kelime yerine benzer veya yakın anlam taşıyan başka bir lafzı tercih ederek okumaları hem ilgili âyetin anlam kapsamını genişletmiş hem de mana zenginliğine katkı sağlamıştır. Ayrıca sahâbeye nisbet edilen okuyuşlar onların âyetleri nasıl anladıklarına dair önemli ipuçları da sunmaktadır. Bu itibarla sahâbenin Kur'ân'ı okuyuş ve yorumlayış biçimlerinin tespiti ve incelenmesi, hem Kur'ân'ın nüzûl ortamı hakkında bilgi vermesi hem de âyetlerin anlam çerçevesinin tayini açısından büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Dolayısıyla tefsir kaynaklarında şâz kıraatlerle alakalı pek çok vecih ve rivâyet bulunmaktadır.

Tefsirinde kıraatlere geniş bir şekilde yer veren müfessirlerden biri de Tabersî'dir. Asıl adı Fazl b. Hasan b. Fazl et-Tabersî olan müfessir, künyesiyle Ebû Ali olarak tanınmakta; ayrıca Emînü'd-dîn ve Umdetü'l-Müfessirîn gibi lakaplarla da anılmaktadır.⁶ Onun Tabersî nisbesiyle anılması hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklara göre bu nisbe, doğum yeri olan Taberistan'a izafeten verilmiştir.⁷ Diğer bir görüşe göre ise Kaşan ile İsfahan arasında yer alan ve Arapça kaynaklarda Tabris şeklinde geçen Tefrîş adlı yerleşim birimine

1 Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119), 5/28-29.

2 Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbü't-ta'rifât* (Beyrût: Mektebetü'l-Lübân, 1985), 129.

3 Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberra, *el-MuKteḍab*, thk. Abdülhâlik Uzayme (Kahire: İhyâ'î't-turâsî'l-İslâmî, 1415/ 1994), 1/123; Mehmet Dağ, “Kıraat İlminde Şâz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 7/2 (2007), 64.

4 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1983), 1/416; Ebû'l-Hasan Saîd b. Mes'ade Ahfeş el-Evsât Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hüda Mahmûd Karâ'a (Kahire: Mektebetü'l-hancı, 1990), 1/198-199.

5 Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a fî'l-Kıraât*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119), 49.

6 Muḥammed Ḥüseyn Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.), 2/74-107; Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdülkerim b. Ali el-Ḥüseynî el-Âmilî Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-şîa* (Beyrût: Dârü't-Teâruf, 1403), 8/398-401; Seyyid MuşTafâ b. el-Ḥüseyn el-Ḥüseynî Tefrîşî, *Naḳdû'r-ricâl* (Kum: Müessesetü Âli'l-Beyt li-İḥyâ'î't-Turâs, 1418), 4/19; Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü muşannifi'l-kütubi'l-Arabîyye* (Dumaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1376), 2/622; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-müfessirîn* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973), 2/477; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min el-'Arabi ve'l-musta'ribin ve'l-müsteşrikin* (Beyrût: Dârü 'İlm li'l-Melâ'în, 2002), 5/148; Mirzâ Muhammed Bâkır el-Musevî Hânsârî, *Ravdâtü'l-cennât fî ahvâli'l-ulemâi ve's-sâdât* (Tahran: Müessesetü İsmâiliyyan, ts.), 342-350; Adil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hattâ el-asri'l-hadîr* (Müessesetü Nüveyhidü's-Sekâfiyye, 1403), 420.

7 Hânsârî, *Ravdâtü'l-cennât*, 5/349; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-şîa*, 8/400; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 477; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/148; Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, 420.

nisbetle kendisine Tabresî denilmiştir.⁸ Tabersî'nin vefat tarihi hakkında da ihtilaf bulunmaktadır. Bir görüşe göre 548/1153,⁹ diğer bir görüşe göre ise 552/1157 yılında vefat etmiştir.¹⁰

Tabersî kaleme aldığı *Mecma'u'l-beyân* adlı tefsirinde, Tûsî'nin (ö. 460/1067) *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserinden faydalandığını mukaddimesinde açıkça ifade etmiştir.¹¹ Şîî tefsir tarihinde birinci dirâyet dönemi olarak adlandırılan evrede telif edilen bu eser, kendisinden önceki dönemde yazılan tefsirlere kıyasla daha mutedil bir çizgide yer almaktadır. Bu mutedil yaklaşımın ilk belirgin göstergesi, Kur'ân'ın tahrife uğradığına dair iddianın döneminde açık ve kesin bir dille reddedilmiş olmasıdır.¹² İkinci olarak Hulefâ-yi Râşidîn'in ilk üçü başta olmak üzere sahâbilerin bir kısmına yönelik hakaret niteliğindeki rivâyetlere yer verilmemesi dikkat çekmektedir. Üçüncü olarak ise tefsirde yer alan lügat tahlilleri, Arap dili ve edebiyatından örneklerle yapılan açıklamalar, kıraat farklılıklarına dair değerlendirmeler ve bunların yorumlanması sürecinde Ehl-i Sünnet'e mensup müfessirlerin görüşleriyle büyük ölçüde paralel bir yaklaşım sergilenmiştir.¹³ Tabersî tefsirinin mukaddimesinde takip ettiği yöntemi ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Müellif, her sûrenin başında Mekki mi yoksa Medeni mi olduğuna dair görüşlere, âyet sayısındaki ihtilâflara, sûrenin faziletine dair rivâyetlere, ilgili âyetlerdeki kıraat ihtilâflarına ve bu kıraatlerin hüccetlerine yer vermiştir. Ayrıca Arap dili kaidelerine atıfta bulunmuş, âyetlerde yer alan müşkil ifadeleri, nüzûl sebepleri ile âyetler arasındaki tenâsüb ve insicâm meselelerini de değerlendirmiştir.¹⁴ Tabersî'nin, *kıraatle ilgili ihtilâfların söz konusu olduğu âyetlerin tamamını ele aldım; ardından da kıraatlerin hüccetini ortaya koydum*, biçimindeki ifadesinden hareketle tefsirinde kıraatlere özel bir önem atfettiği anlaşılmaktadır. Nitekim hemen hemen her âyetle geçen kıraat farklılıklarını rivâyet eden kurrâya nisbet ederek aktarmış ardından da ilgili kıraatlerin hüccetine dair açıklamalarda bulunmuştur. Bu yönüyle *Mecma'u'l-beyân*, hem dirâyet hem rivâyet yönü güçlü, kıraat ilmiyle tefsir ilmini bir arada toplayan önemli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.

Literatürde Tabersî'nin kıraat anlayışını konu alan çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur. Süleyman Yıldız'a ait "Klasik Dönem İmâmiyye Şiası Tefsirlerinde Kıraat Olgusu: Tûsî ve Tabersî Örneği" adlı doktora tezi ve "İmâmiyye Şiasının Kıraat Tasavvurları: Klasik Dönem Tusi-Tabersî Örneği" (Ankara: İlahiyat Yayınları, 1920) adlı kitabı bu alandaki çalışmalardan biridir. Aynı yazara ait "İmâmiyye Şiası'nın Kıraatlere Yaklaşımı: Tûsî-Tabersî Örneği" ve "İmâmiyye Şiası'nda Kıraatlerin Mezhebi Sâiklerle Kullanılması ve Yorumlanması: Tûsî-Tabersî Örneği" adlı makalelerde şianın kıraatlere yaklaşımı ve bu kıraatlerin mezhebi gerekçelerle nasıl yorumlandığı ele alınmıştır. Bunun yanında, Nesrişah Saylan tarafından kaleme alınan "Tabersî Tefsirinde Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi" başlıklı makale, yalnızca Hz. Ali'ye isnad edilen kıraatleri konu edinirken yine aynı yazara ait "Tabersî'nin Kıraatlerin Hüccetinde Kullandığı Delillerin İncelenmesi" adlı çalışmada, kıraatlerin ihticâcında kullanılan deliller Tabersî'nin tefsiri bağlamında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ise Tabersî'nin şâz kıraatleri nasıl işlediği, ne tür delillerle desteklediği, sahâbe ve tâbiûndan nakledilen okuyuşlara yaklaşımı değerlendirilmiştir. Özellikle kendisinden önceki bazı şîî müfessirlerin sahâbeye yönelik eleştirel yaklaşımının aksine Tabersî'nin tefsirinde sahâbe rivâyetlerine geniş bir şekilde yer vermesi ve bu rivâyetleri âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında kıraatlerle birlikte kullanması, onu dönemindeki diğer müfessirlerden ayıran önemli bir hususiyet olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle çalışma şîî tefsir geleneğinde şâz kıraatlerin nasıl konumlandırıldığını anlamaya yönelik özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

8 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi I* (Ankara: Fecr Yayınevi, ts.), 1/441; Musa Kazım Yılmaz, *Tabresî ve Tabatabâî'de İmâmiyye Tefsiri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1985); Süleyman Ateş, "İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975), 151.

9 Muhsin el-Emin, *A'yânü's-şîa*, 8/400.

10 Yılmaz, *Tabresî ve Tabatabâî'de İmâmiyye Tefsiri*, 25; Nesrişah Saylan, "Tabersî Tefsirinde Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 87 (2018), 10.

11 Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-murtazâ, 1427), 1/7.

12 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 1/14-15.

13 Mustafa Öztürk, "Şîî-İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar* (Sempozyum), (2010), 262.

14 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 1/14-15.

1. Tabersî'nin Tefsirinde Şâz Kıraatleri Nakletmede Kullandığı Yöntem

Tabersî tefsirinde şâz kıraatleri aktarırken çeşitli ifadeler kullanmıştır. Onun kıraatleri zikrederken kullandığı ifadeler, kıraat ilmine bakış açısını ve bu okuyuşlara yaklaşımını tespit etme açısından önemlidir. Müfessir, kıraatleri bazen kişilere bazen de harf ve mushaf ifadelerine kimi zaman ise “قريء” lafzına nisbet etmiştir. Onun kullandığı bu ifadeler aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırılabilir.

1.1. Kıraatleri Kişilere Nisbet Etmesi

Tabersî kıraatleri naklederken genellikle okuyan kişiye nisbet ederek ismini belirtmiştir. Onun şâz kıraatleri nisbet ettiği kişileri şu şekilde sıralayabiliriz: Hz. Fâtıma (öl. 11/632),¹⁵ Ebân b. Saîd (öl. 13/634),¹⁶ Sa'd b. Ubâde (öl. 14/635),¹⁷ Ömer b. Hattâb (öl. 23/644),¹⁸ Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652),¹⁹ Ebû'd-Derdâ (öl. 32/653),²⁰ Übey b. Ka'b (öl. 33/654),²¹ Osman b. Affân (öl. 35/656),²² Huzeyfe (öl. 36/656),²³ Ali b. Ebî Tâlib (öl. 40/661),²⁴ Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662-63),²⁵ Hanzale b. Rebî' (öl. 45/665),²⁶ Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665),²⁷ Hasan b. Ali (öl. 49/669),²⁸ Sa'd b. Ebî Vakkâs (öl. 55/675),²⁹ Mesrûk (öl. 63/683),³⁰ Abdullah b. Abbâs (öl. 68/687),³¹ Ebû Vâkîd (öl. 68/687-88).³² Görüldüğü üzere müfessir tefsirinde dört büyük halife başta olmak üzere birçok sahâbî ve tâbiinden aktarılan kıraatlere de yer vermiştir. Onun sahâbeye yönelik eleştirilerde bulunan ve sahâbenin görüşlerini reddeden erken dönem şii müfessirlerinin yaklaşımlarından uzaklaşarak tefsirinde sahâbeye ve tâbiûna nisbet edilen kıraatleri kapsamlı bir şekilde zikretmesi âyetin tefsirinde bu görüşlerden faydalanması büyük bir öneme sahiptir.

1.2. Kıraatleri Sahâbe Mushafına Nisbet Etmesi

Tabersî kıraatleri aktarırken imam mushafı dışında sahâbeye nisbet edilen mushafı da atıfta bulunmuştur. Müfessir, sahâbeden sadece Abdullah b. Mes'ûd³³ ile Übey b. Ka'b'ın³⁴ mushafına nisbet edilen kıraatleri zikretmiştir. Söz gelimi Tabersî “وَإِنْ خُفْتُ عَائِلَةً”³⁵ âyetinin Abdullah b. Mes'ûd'un Mushafında “وَإِنْ خُفْتُ عَائِلَةً” şeklinde olduğunu bildirmiştir.³⁶ Söz konusu kıraat, kaynakların birçoğunda yer almıştır.³⁷ Müfessir,

15 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 5/112.

16 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 8/77.

17 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/88.

18 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 2/189.

19 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 1/331.

20 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 7/206-207.

21 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/302.

22 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/304.

23 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 9/236.

24 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 1/350; Saylan, “Tabersî Tefsirinde Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi”.

25 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 7/111.

26 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 4/189.

27 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/304.

28 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/62.

29 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 4/312.

30 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 9/345-346.

31 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 1/270.

32 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/302.

33 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 5/51.

34 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 5/160.

35 et-Tevbe 9/28.

36 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 5/30.

37 Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî İbn Cinnî, *el-Muhtesab fi tebyini vücûhi şevâzî'l-Kırâât ve'l-izâh 'anhâ*, thk. Ali en-Necdî Nâsîf vd. (Kahire: Medlisü'l-A'lâ li's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1994), 1/287; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haġā'ikı ġavâmiẓi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eġâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998), 3/31; Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endelûsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 3/21; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr Kirmânî, *Şevâzî'l-kırâât*, thk. Şimrân el-'Acelî (Beyrût: Müessesetü'l-belâġ, ts.), 212; Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh Ukberî, *İ'râbü'l-Kırââti's-şevâz*, thk. Muhammed es-Seyyid 'Azzûz (Beyrût: 'Âlemu'l-Kutub, 1417), 1/613; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyn limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 10/28; Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvîd (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1993),

bazen sahâbenin mushafına atfedilen kıraati harf ifadesiyle de nakletmiştir.³⁸ Tabersî, “حرف” ifadesiyle de sahâbeden İbn Mes’ûd³⁹ ve Übey’in⁴⁰ kıraatlerini zikretmiştir. Müfessirin bu iki sahâbe dışında diğerlerine nisbet edilen okuyuşlarda harf ifadesini kullanmadığı tespit edilmiştir. Söz gelimi Tabersî, “قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكَ”⁴¹ âyetinin tefsiri esnasında Übey ve İbn Mes’ûd’un okuyuşu için harf ifadesini kullanarak onların kıraatinde söz konusu âyette geçen “لِیَهَبَ” ifadesinin “لِأَهَبَ” biçiminde olduğunu bildirmiştir.⁴²

1.3. Kıraatleri “قرئ” Sığasıyla Aktarması

Tabersî tefsirinde şâz kıraatleri naklederken genellikle okuyuşların nisbet edildiği kişileri belirtmiştir. Ancak bazı durumlarda müfessirin temrîz sığası⁴³ kullanarak rivâyette bulunduğu görülmektedir. Onun temrîz sığasıyla aktardığı kıraatlerin sayısının oldukça az olduğu dikkati çekmektedir.⁴⁴ Bu durum, onun kıraatleri genellikle isnad bağlamında ve açık nisbetle aktarmaya özen gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, müfessirin temrîz sığasıyla naklettiği kıraatlerin çoğunluğunun şâz kıraatlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili “وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ”⁴⁵ âyetinde geçen “وَالْأَرْحَامَ” ifadesi misal verilebilir. Tabersî’nin nakline göre Hamza zikri geçen ifadeyi “وَالْأَرْحَامَ” şeklinde mecrûr; diğer kurrâ ise mansûb okumuştur.⁴⁶ Müfessir akabinde ise söz konusu ifadenin merfû okunduğunu “قرئ” sığasıyla aktarmıştır. Onun bu sığayla naklettiği okuyuş şâzdır.⁴⁷ Görüldüğü üzere aşere kurrâsına nisbet edilen okuyuşun isnadını belirten Tabersî, şâz kıraat olarak nitelediği okuyuşu kime ait olduğunu belirtmeden “قرئ” lafzıyla nakletmiştir.

2. Şâz Kıraatlerin Hüccetinde Kullandığı Deliller

Tabersî, tefsirinde kıraatleri sadece nakletmekle yetinmemiş aynı zamanda kıraatlerin hüccetini ortaya koymak amacıyla çeşitli deliller zikretmiştir. Hüccet kelimesi lügatte delil, kanıt, burhan ve özür gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸ Bu kavram, özellikle ihticâc sürecinde öne sürülen gerekçeleri ifade etmektedir. Dolayısıyla ihticâc temellendirme sürecini ifade ederken hüccet temellendirmenin dayandığı kanıtları belirtmekte kullanılmaktadır. Kıraat ilmi bağlamında ise hüccet, belirli bir okuyuşun tercih edilme gerekçelerini hem ilmî hem de dilsel boyutlarıyla ortaya koyan bir terimdir.⁴⁹ Tabersî âyetlere dair önce “القرائة” başlığı altında okuyuş farklılıklarını zikretmiş ardından “الحجة” ifadesiyle kıraatlerin hüccetlerini sunmuştur.⁵⁰ Nitekim müfessir hemen hemen naklettiği her kıraati lügavî ve naklî delillerle izah etmeye gayret göstermiştir. Bu çerçevede Tabersî’nin şâz kıraatlerin hüccetinde kullandığı delilleri alt başlıklar halinde incelemek onun bu okuyuşlara yaklaşım metodunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

5/29.

38 İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), 4/1342; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/837-840.

39 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 4/329.

40 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 7/283.

41 Meryem 19/19

42 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/313; Bu kıraat için ayrıca bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'an* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 7/113.

43 Erdinç Ahatlı, “Temrîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 20/433-434.

44 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 2/171; 3/5; 5/41-42.

45 en-Nisâ 4/1.

46 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/5; Ayrıca bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 226; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ' (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/247; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî Bennâ, *İthâfû fużalâi'l-beşer fi'l-Kirâati'l-erba'ate aşer*, thk. Enes Mahrâh (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 236.

47 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/5; Bu kıraat için bk. Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 1/252; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'an* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2008), 169; Ebû Ali el-Hasen b. Abdî'l-Gaffâr Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'*, thk. Bedruddîn Kahvecî-Beşîr Cüveycâtî (Beyrût: Dâru me'mûn li't-turâs, 1991), 3/121; Ebû Muhammed el-Kaysî Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Keşf'an vücûhi'l-kirâati's-seb' ve 'ilelihâ ve hiccehâ*, thk. Muhyiddîn Ramadân (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/376.

48 Cevherî, *es-Sihâh*, 1/304; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/778-781.

49 Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Publication, 2011), 371-373.

50 Saylan, “Tabersî’nin Kıraatlerin Hüccetinde Kullandığı Delillerin İncelenmesi”, 977-991.

2.1. Kıraatleri Âyetlerle Delillendirmesi

Tabersî şâz kıraatleri naklederken âyetteki kullanımdan delil getirerek okuyuş vecihlerinin hüccetini yapmıştır. “وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا”⁵¹ âyeti bu konuyla ilgili örneklerden biridir. Müfessir söz konusu âyette geçen “فَرَقْنَاهُ” ifadesinin şeddesiz olarak “فَرَقْنَاهُ” şeklinde de kıraat edildiğini Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'a nisbet ederek bildirmiştir. Tabersî mezkûr kıraate göre ifadenin “âyet âyet, sûre sûre indirdik ve parçalara ayırdık” manasına geldiğini açıklamış ve âyetin devamında yer alan “عَلَى مُكْثٍ” ifadesine atıfta bulunarak bu anlamı delillendirmiştir.⁵² Bu durum, onun şâz kıraatleri naklederken âyetin siyâk ve sibâkını göz önünde bulundurarak delillendirdiğini göstermektedir.

2.2. Kıraatleri Hz. Peygamber'in Sözleriyle Delillendirmesi

Tabersî, kıraatlerin tevcihinde Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözlerinden de delil getirmiştir.⁵³ Bu bağlamda “وَاسْتَفْتَحُوا”⁵⁴ âyeti misal verilebilir. Müfessir mezkûr âyette geçen “وَاسْتَفْتَحُوا” lafzının İbn Abbas ve İbn Muhaysın'ın (öl. 123/741) okuyuşunda “وَاسْتَفْتَحُوا” şeklinde olduğunu zikrederek bu kıraatin şâz olduğunu belirtmiştir.⁵⁵ Tabersî, mezkûr kıraate göre lafzın “Yardım istediler” anlamına geldiğini belirtmiştir. Buna göre âyetin anlamı “Onlara karşı Allah'tan (c.c.) yardım istediler.” şeklinde olmaktadır. Müfessir, zikri geçen kıraate göre lafzın bu manada kullanılmasına delil olarak Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyeti aktarmıştır. Nitekim “كَانَ يَسْتَفْتِحُ بِصَوَالِكِ الْمُهَاجِرِينَ” “Nebi (s.a.v.) muhacirlerin fakir fukarasından fetih talep ederdi; yani onlardan yardım isterdi” rivâyetinde yer alan “يَسْتَفْتِحُ” ifadesi de yardım istemek anlamında kullanılmıştır.⁵⁶ Tabersî'nin kıraatin tevcihinde naklettiği hüccet, diğer kaynaklarda da aktarılmıştır. Örneğin Kurtubî de söz konusu ifadenin bu anlamda kullanıldığına dair Nebi'den (s.a.v) nakledilen rivâyeti aktararak kıraatin hüccetini yapmıştır.⁵⁷ Benzer şekilde dil âlimlerinden İbn Cinnî (öl. 392/1002) de kıraatin hüccetinde bu rivâyeti nakletmiştir.⁵⁸

2.3. Kıraatleri Arap Şiiri ve Kelamıyla Delillendirmesi

Tabersî'nin şâz kıraatlerin ihticâcında kullandığı bir diğer delil Arap şiiri ve kelimidir. “وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ”⁵⁹ âyeti bu hususla alakalı örneklerdendir. Müfessir, bahsi geçen âyetteki “لَا تُصِيبَنَّ” ifadesine dair kıraatleri sunduktan sonra, bu okuyuş vecihlerinin hüccetini Arap şiiri ve kelamı üzerinden örneklerle izah etmiştir. Müfessirin nakline göre Ali b. Ebû Tâlib, Zeyd b. Sâbit, Ebû'l-Âliye (öl. 90/709) ve İbn Cemmâz (öl. 170/786'dan sonra) söz konusu lafzı “لَا تُصِيبَنَّ” biçiminde okumuşlardır. Ancak meşhur kıraatte bu ifade “لَا تُصِيبَنَّ” olarak yer almaktadır.⁶⁰ Müfessir, “لَا تُصِيبَنَّ” okuyuşuyla ilgili çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğünü belirtmiştir. Bu görüşlerden biri “لا” edatındaki elif harfinin tahfif maksadıyla hafifletildiğidir. Nitekim müfessir, Arap dilinde bu tür kullanımlara rastlandığını belirterek söz konusu görüşü Arap kelamı ile delillendirmiştir. Bu bağlamda “أَمَّا وَاللَّهِ” “يَا أَبَتَا” ifadelerini örnek veren müfessir, zikri geçen ifadelerde elif harfinin hafifletildiğini, “أَمَّا وَاللَّهِ” “يَا أَبَتَا” şeklinde fethayla yetinildiğine işaret etmiştir. Söz konusu kıraat vechiyle ilgili bir diğer görüş ise “لَا تُصِيبَنَّ” ifadesinden kastedilenin “لَا تُصِيبَنَّ” olduğu ve bu okuyuşta mananın itibara alındığıdır. Müfessir, söz konusu kıraatin hüccetini, “يَنْبَاغُ مِنْ ذَفَرِي غَضُوبٍ جَسَرَةٍ” (Sert huylu ve atak bir dişi devenin, kulaklarının ardındaki iki çıkıntıdan su fışkırır gibi akardı) biçimindeki Arap şiiriyle yapmıştır. Tabersî, beyitte zikredilen “يَنْبَاغُ” kelimesiyle aslında “يَنْبَغُ” lafzının kastedildiğine işaret ederek elif harfinin hafifletilmesinin Arap şiirinde de yer aldığını göstermiştir. Ayrıca müfessir “فَأَنْتَ مِنَ الْغَوَالِبِ حِينَ تُرْمَى وَمِنْ ذَمِّ الرِّجَالِ بِمُنْتَرَحٍ” şeklindeki şiirde geçen “بِمُنْتَرَحٍ” lafzıyla kastedilenin “بِمُنْتَرَحٍ” ifadesi olduğunu belirtmiş ve bu ifadede de aynı durumun söz konusu

51 İsrâ 17/106.

52 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/229; Ayrıca bk. İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/23.

53 Bu konuyla ilgili diğer örnekler için bk. Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1/339-340; 2/65, 160, 184, 305.

54 İbrâhîm 14/15.

55 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/49; Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.), 72.

56 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 6/49.

57 Kurtubî, *el-Câmi'*, 12/117.

58 İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/360.

59 el-Enfâl 8/25.

60 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 4/332; Ayrıca bk. İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/277.

olduğunu bildirmiştir.⁶¹ Görüldüğü üzere Tabersî, zikri geçen kıraatlerin hüccetini Arap şiiri ve kelimadan delil getirerek izah etmiştir.

2.4. Kıraatleri Arap Dili Kaideleriyle Delillendirmesi

Tabersî, şâz kıraatlerin hüccetinde Arap dili kurallarına dayalı açıklamalara da yer vermiştir. Bu bağlamda, “إِن يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَّا”⁶² âyetinde geçen “إِنَّا” kelimesine dair kıraat farklılığı bir örnek teşkil etmektedir. Müfessirin aktardığına göre Nebî (s.a.v.) zikri geçen ifadeyi “إِنَّا” şeklinde okumuştur. İbn Abbâs’tan ise “إِنَّا” ve “إِنَّا” biçiminde iki ayrı kıraat aktarılmıştır. Ayrıca Atâ b. Ebî Rabâh’ın (öl. 114/732) da “إِنَّا” şeklinde sâkin “ث” harfiyle kıraat ettiği nakledilmiştir.⁶³ Tabersî, bu kıraatleri aktardıktan sonra, onların hüccetini kelimenin sarf yapısına dayalı olarak yapmıştır. Müfessire göre, “أَنْ” kelimesi “وَنْ” lafzının çoğulu olup aslında “وَنْ” şeklindedir. Bu kelimeye geçen “و” harfi hemze’ye kalbedilmiştir. Tabersî bu durumu Arapçada benzer kullanımlardan örnek vererek “وَعْدُ / أَعْدُ” ve “وَجْهٌ / أَجْهٌ” gibi kelimelerle desteklemiştir. Ayrıca “أَنْتَى” kelimesinin de “سَيِّفٌ أُنَيْتُ الْحَدِيدِ” ifadesinde olduğu gibi “أُنَيْتُ” lafzının çoğulu olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Görüldüğü üzere Tabersî söz konusu şâz kıraatin hüccetini sarfi ve lugavî kaideleriyle yapmıştır. Nitekim birçok müfessir de bu kıraat farklılıklarını tefsirinde zikretmiştir. Bunlardan bir kısmı âyette geçen ifadenin “putlar” anlamına geldiğini İbn Abbâs’ın “إِنَّا” biçimindeki okuyuşuyla delillendirmişlerdir.⁶⁵ Diğerleri ise Hz. Âişe’nin “إِنَّا أَوْلَانَا” kıraatini bu anlamın doğruluğunu teyit eden bir hüccet olarak zikretmişlerdir.⁶⁶

Tabersî, bazen şâz kıraatlerin hüccetini Arap dili kaideleri bağlamında i’rab vecihlerine dayanarak yapmıştır. Bu çerçevede, “ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِآيَةٍ شَهِدَاءَ”⁶⁷ âyetinde geçen “بِآيَةٍ” ifadesine dair kıraat farklılığı konuyla alakalı bir örnektir. Müfessirin aktardığına göre Ebû Zûr’a (öl.?) söz konusu ifadeyi cer hâlinde ve tenvinli olarak “بِآيَةٍ” şeklinde okumuştur.⁶⁸ Tabersî bu kıraat vecihini i’rab açısından değerlendirerek lafzın mecrûr ve tenvinli olarak okunmasının Arapça kaideleri açısından mümkün olduğunu belirtmiş ve bu okuyuşun hüccetini şöyle izah etmiştir: *Bu kelimeyi tenvinsiz okuyanlar, sayıyı “شُهِدَاءَ” ifadesine izafe etmişlerdir. Kelimenin sıfat olması durumunda dahi bu tür bir izafet yapısının Arapça dilbilgisi açısından caiz olduğu görüşü genel kabul görmüştür. Öte yandan kelimeyi “بِآيَةٍ” şeklinde tenvinli olarak okuyanlar ise “شُهِدَاءَ” lafzını onun sıfatı olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca bazı nahiv âlimleri söz konusu kelimenin hâl konumunda mansûb olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda âyetin anlamı “şahitlik edecek konumda olan dört kişi gelmedi, şeklindedir.”⁶⁹ Görüldüğü üzere Tabersî, lafzın farklı kıraat vecihlerine göre i’rab yönlerini ayrıntılı bir biçimde açıklamış ve bu okuyuşların tevcihini nahiv kuralları çerçevesinde yapmıştır.*

2.5. Kıraatleri Lehçelerle Delillendirmesi

Lehçelerden örnek verilmesi, Tabersî’nin şâz kıraatlerin hüccetinde kullandığı bir diğer delildir. Bu bağlamda “لَا يَضْرُكُكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ”⁷⁰ âyetinde geçen “لَا يَضْرُكُكُمْ” ifadesi örnek verilebilir. Tabersî’nin aktarımına göre söz konusu ifadeyi Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) “لَا يَضْرُكُكُمْ”, İbrâhîm en-Nehaî (öl. 96/714) ise “لَا يَضْرُكُكُمْ” biçiminde okumuştur.⁷¹ Bu okuyuşları şâz olarak niteleyen müfessir, bunların lehçesel farklılıktan kaynaklanan okuyuşlar olduğunu belirtmiştir. Nitekim müfessir söz konusu âyette geçen ifadeyle ilgili “ضارَه يَضْرُه”, “ضارَه يَضْرُه”, “ضارَه يَضْرُه” şeklinde lehçesel farklılıktan kaynaklan dört vecih olduğunu bildirmiştir.⁷²

61 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 4/332; Ayrıca bk. İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 1/277-278; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhîr*, 4/478.

62 en-Nisâ 4/117.

63 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 3/159; Ayrıca bk. İbn Hâleveyh, *Muhtaşar*, 35; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 1/198-199.

64 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 3/159-160.

65 Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 1/288-289; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr vd. (Riyâd: Dâru Teybe, 1409), 2/288.

66 Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru’l-Hicr, 2001), 7/486-490; Ebû Abdullâh Fahrreddin Muhammed b. Ömer Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Lübân: Dâru’l-Fikr, 1981), 11/46; Kurtubî, *el-Câmi’*, 7/133; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhîr*, 3/367-368.

67 en-Nûr 24/13

68 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 7/161; Ayrıca bk. İbn Hâleveyh, *Muhtaşar*, 102.

69 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 7/161; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrût: ‘Âlemu’l-Kutub, 1408), 4/31-32; Kurtubî, *el-Câmi’*, 15/131-132.

70 el-Mâide 5/105.

71 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 3/356; Ayrıca bk. İbn Hâleveyh, *Muhtaşar*, 41; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 1/220.

72 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 3/356; Ayrıca bk. Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/214; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/306; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 12/120; Ukberî,

2.6. Kıraatleri Sahâbe ve Tâbiûnun Okuyuşuyla Delillendirmesi

Tabersî bazen sahih kıraatleri aktardıktan sonra “وَهُوَ قِرَاءَةٌ” ifadesini kullanarak sahâbe ve tâbiûnun okuyuşlarını da zikretmiş ve ilgili kıraati bu okuyuş vecihleriyle hüccetlendirmiştir. Konuyla alakalı “فَقَالُوا هَذَا”⁷³ âyetinde geçen “بِرْغَمِهِمْ” ifadesine dair kıraat farklılığı örnek verilebilir. Tabersî, bu kelimeyi kıraat imamlarından Kisâî'nin “ز” harfini zammeli olarak “بِرْغَمِهِمْ” şeklinde okuduğunu nakletmiştir. Müfessir, Kisâî'nin bu okuyuşunu aktardıktan sonra aynı okuyuşun tâbiûn âlimlerinden A'meş'in (öl. 148/765) kıraatinde de yer aldığını ifade etmiştir.⁷⁴ Örnekten de anlaşılacağı üzere Tabersî, sahih kıraatleri yalnızca nakletmekle yetinmemiş onları, sahâbe ve tâbiûnun okuyuşlarıyla desteklemiştir.

3. Şâz Kıraatleri Âyetin Tefsirinde Kullanması

Tabersî tefsirinde şâz kıraatleri sadece nakletmekle yetinmemiş bu okuyuşların bir kısmının âyetin anlamını değiştirmedigine bir kısmının ise farklı manalara gelerek anlam zenginliği oluşturduğunu belirtmiştir. Bazı okuyuşların ise âyetin tefsiri mahiyetinde değerlendirildiğine işaret etmiştir. Bu yaklaşımıyla müfessir, eserinde yer verdiği şâz kıraatlerden hem ilgili âyetin tefsirine katkı sağlayacak anlamları ortaya koymak hem de bu kıraat vecihleri üzerinden yaptığı yorumu desteklemek amacıyla istifade etmiştir.

3.1. Kıraatlerin Aynı Anlamı İfade Etmesi

Tabersî, kıraatleri naklederken zaman zaman farklı okuyuşların âyetin anlamında bir değişikliğe yol açmadığını belirtmiştir. Bu duruma “وَحَرْتُ جُزَّ”⁷⁵ âyetinde geçen “جُزَّ” lafzıyla alakalı kıraat vechi misal verilebilir. Tabersî'nin nakline göre Übey b. Ka'b, İbn Mes'ûd, İbn Zübeyr, A'meş, İkrime (öl. 105/723), Amr b. Dinar (öl. 126/744 [?]) zikri geçen âyeti “وَحَرْتُ جُزَّ” şeklinde okumuştur.⁷⁶ Söz konusu kıraatin âyetin manasında herhangi bir değişikliğe neden olmadığını belirten müfessir, zikri geçen kelimelerin kök harflerinin yer değiştirmesiyle oluştuğuna işaret etmiştir. Zira “جُزَّ” ve “جُزَّ” şeklindeki iki lafzın da aynı manayı ifade ettiğini ve her ikisinin sıkıntı ve darlık manasında birleştiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca buna benzer kullanımın Arapçada olduğunu bildirerek “جَبَدَ” ve “جَدَبَ” lafızlarını örnek vermiş ve bu iki ifadenin de anlamları aynı olan iki lehçe olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

3.2. Kıraatlerin Anlam Farklılığına Yol Açması

Tabersî, tefsirinde bazı şâz kıraatlerin âyetin anlamında farklılık oluşturduğunu belirtmiştir. “فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ”⁷⁸ âyetinde bu durum söz konusudur. Müfessirin nakline göre İbn Mes'ûd, Übey b. Ka'b, Hasan-ı Basrî, Katâde (ö. 117/735) ve Ebû Recâ' (ö. 105/723-24 [?]) zikri geçen âyeti “فَقَبَضْتُ قَبْضَةً” şeklinde “ص” harfi yerine “ص” harfiyle okumuştur.⁷⁹ Tabersî, iki kıraat vechinin anlam yönünden birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Buna göre “فَقَبَضْتُ قَبْضَةً” şeklindeki kıraatte geçen “قَبْضَ” kelimesi avuçla almak anlamında olup elin tamamıyla bir şeyi kavramayı ifade etmektedir. Diğer taraftan “فَقَبَضْتُ قَبْضَةً” şeklindeki okuyuşta yer alan “قَبْضَ” fiili ise parmak uçlarıyla tutmayı, yani daha sınırlı bir dokunuşu anlatmaktadır.⁸⁰ Tefsir kaynaklarının çoğunda da bu kıraat ihtilafından doğan anlam farklılığına dikkat çekilmiş ve iki lafız arasındaki ayrım açıklanmıştır.⁸¹ “جَنَاحَ الدَّلِّ”⁸² âyeti bu hususla alakalı bir diğer örnektir. Müfessirin aktarımına göre İbn

⁷³ *İ'râbü'l-Kırââtî's-şevâz*, 1/461-462.

⁷⁴ el-En'âm 6/136.

⁷⁵ Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 4/127; Ayrıca bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 270; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/263; Bennâ, *İthâf*, 274.

⁷⁶ el-En'âm 6/138.

⁷⁷ Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 4/130; Ayrıca bk. Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'an*, 287; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar*, 46; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/231; Kirmânî, *Şevâzzü'l-kırâât*, 179; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/402; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/218; Ukberî, *İ'râbü'l-Kırââtî's-şevâz*, 1/514-515; Kurtubî, *el-Câmi'*, 9/44; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhit*, 4/233.

⁷⁸ Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 4/130.

⁷⁹ Tâhâ 20/96.

⁸⁰ Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 7/35.

⁸¹ Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 7/35.

⁸² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 2/190; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 3/374; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/106; Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/128; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhit*, 6/254.

⁸³ es-Saffât 37/54.

Abbâs “جَنَاحَ الذِّبْرِ” şeklinde “ذ” harfini kesreli okumuştur.⁸³ Tabersî zikri geçen kıraatlerin farklı manalar oluşturduğuna işaret etmiştir. Bu bağlamda kesreli okunuşa göre kelimenin hayvanlarda gücün zıddı zayıflık manasına geldiğini; zammeli okunuşa ise kelimenin insanlarda izzetin, yüceliğin zıddı alçalmak anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla zammeli okunuşun insanlar, kesreli vechin ise hayvanlar için olduğunu belirterek söz konusu iki kıraatin farklı anlamları içerdiğini aktarmıştır.⁸⁴ Bu iki okuyuş arasındaki mana farklılığı Tabersî’nin aktarımına benzer olarak diğer kaynaklarda da zikredilmiştir.⁸⁵ Örneklerde görüldüğü üzere Tabersî, kıraatleri yalnızca nakletmekle kalmayıp, bu okuyuşların anlam düzeyinde oluşturduğu farklılıklara da dikkat çeken bir yöntem izlemektedir.

3.3. Kıraatlerin Âyetten Kastedilen Manayı Desteklemesi

Şâz kıraatler âyetten kastedilen anlamın desteklenmesi bağlamında da kullanılmıştır. Nitekim Tabersî, ilgili âyetlerin tefsirinde bu kıraatlere yer vererek âyetin anlamını açıklığa kavuşturmuştur. “وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ”⁸⁶ âyeti söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir. Tabersî’nin aktarımına göre Hz. Ali zikri geçen âyeti “وَتَجْعَلُونَ شُكْرَكُمْ” şeklinde “رِزْقَكُمْ” ifadesi yerine “شُكْرَكُمْ” lafzıyla okumuştur. Nebî’nin (s.a.v) kıraatinin de bu şekilde olduğu aktarılmıştır.⁸⁷ Mezkûr kıraatten kastedilen manayı desteklediğini belirten müfessir, âyetin “Siz Kur’an nimetine şükrünüzü onu yalanlamak suretiyle gösteriyorsunuz” manasına geldiğini haber vermiştir. Başka bir görüşe göre ise âyetin “Allah’ın size yağmur olarak verdiği rızka şükrünüzü, onun Allah’tan olduğunu yalanlamak suretiyle mi gösteriyorsunuz?” manasına geldiğini de bildirmiştir.⁸⁸ Bu konuyla alakalı bir diğer örnek “فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ”⁸⁹ âyetidir. Tabersî, söz konusu âyette geçen “تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ” ifadesini İbn Abbâs, Dahhâk ve Ali b. Hüseyin’in (öl. 94/712) “تَبَيَّنَتِ الْإِنْسُ” şeklinde okuduklarını nakletmiştir.⁹⁰ Müfessir, söz konusu kıraat vechinin âyetten murat edilen anlamı desteklediğini ifade etmiş ve anlamını “İnsanlar anladılar ki eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı bir azap içerisinde kalmaya devam etmezlerdi.” şeklinde yorumlamıştır.⁹¹ Kaynakların bir kısmında da zikredilen bu kıraat vechinin âyetin anlamını desteklediği belirtilmiştir. Nitekim Ferrâ (öl. 207/822) âyetin bu şekilde yorumlanmasını İbn Abbâs’ın kıraatinden delil getirerek desteklemiştir.⁹² Nehhâs (öl. 338/950) da aynı şekilde İbn Abbâs’a nisbet edilen okuyuşu naklettikten sonra bu kıraatin âyetten kastedilen manayı teyit ettiğini belirtmiştir.⁹³

3.4. Kıraatlerin Âyetin Tefsiri Mahiyetinde Olması

Şâz kıraatlerin birer tefsir unsuru olarak değerlendirilmesi âyetin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Nitekim müfessirler, lafzî farklılıkları sadece rivâyet düzeyinde aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bu farklılıkları âyetin tefsiri çerçevesinde anlamı açıklayıcı bir unsur olarak kullanmışlardır. Tabersî de tefsirinde şâz kıraatlere yer vererek bu okuyuşları âyetin tefsirine katkı sağlayacak şekilde değerlendirmiştir. Bu durum “أَفَلَمْ”⁹⁴ âyetinin tefsirinde açıkça görülmektedir. Tabersî’nin aktardığına göre Hz. Ali, İbn Abbas, Ali b. Hüseyin ve İkrime söz konusu âyeti “أَفَلَمْ يَتَّبِعِ الَّذِينَ آمَنُوا” şeklinde “يَتَّبِعِ” yerine “يَتَّبِعِينَ” lafzıyla okumuşlardır.⁹⁵ Müfessir, söz konusu kıraatin âyetin tefsiri kabilinden olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁹⁶ “فَطَفَّوْهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ”⁹⁷ âyeti bu hususla alakalı bir diğer örnektir. Müfessirin aktarımına göre İbn Abbas, Übey b. Ka’b, Câbir b. Abdullah,

83 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 6/181.

84 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 6/181.

85 İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/18; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-veciz*, 3/449; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/60.

86 el-Vâkıa 56/82.

87 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 9/288; Ayrıca bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/39.

88 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 9/288; Ayrıca bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/39; Kurtubî, *el-Câmi*, 20/226.

89 es-Sebe 34/14.

90 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 8/149-150; Ayrıca bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/243; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/188.

91 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 8/149-150.

92 Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/357.

93 Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 787.

94 er-Ra’d 13/31.

95 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 6/130; Ayrıca bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/537-538; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar*, 71; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/357; Kirmânî, *Şevâzzü’l-kirâât*, 258; Kurtubî, *el-Câmi*, 12/73-74.

96 Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 6/130.

97 et-Talak 65/1.

Ali b. Hüseyin ve Zeyd b. Ali (öl. 122/740) “فَطْلُوهُنَّ فِي قُلُبِ عَدِّيَّهِنَّ” şeklinde okumuştur.⁹⁸ Şâz olarak nitelediği bu okuyuşun âyetin tefsiri mahiyetinde olduğuna işaret eden müfessir, kıraate göre âyetin iddet anında manasına geldiğini belirtmiştir. Ayrıca zikri geçen kıraate benzer durumun “لَا يُجْلِيهَا لَوْ قَتَلَهَا”⁹⁹ âyetinde olduğuna işaret eden müfessir, mananın vakit esnasında, o vakitte olduğunu haber vermiştir.¹⁰⁰ Örneklerde görüldüğü üzere şâz kıraatin âyetin tefsiri mahiyetinde olduğu belirtilerek bu okuyuşların âyetin tefsirine sağladığı katkıya işaret edilmiştir.

4. Şâz Kiraatler Arasında Tercihle Bulunması

Tabersî naklettiği şâz kıraatler arasında tercihte de bulunmuştur. Onun kıraat tercihlerinde, mana derinliği ve belâğat bakımından etkileyiciliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda “فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرٍ”¹⁰¹ âyeti örnek verilebilir. Müfessirin aktarımına göre Yahyâ b. Vessâb “غَيْرٍ مُتَجَانِفٍ لِئَمْ” şeklinde okumuştur.¹⁰² Tabersî, şâz olan mezkûr kıraati, “تَفَاعُلٍ” vezninden gelen “مُتَجَانِفٍ” şeklindeki okuyuştan daha belîğ ve ifade bakımından daha güçlü bulduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda müfessir “تَفَاعُلٍ” vezninde gelen “مُتَجَانِفٍ” şeklindeki kıraati daha belîğ bulmuş ve tercih etmiştir.¹⁰³ Nitekim klasik kaynakların çoğunda da “تَفَاعُلٍ” veznindeki yapıların belâğat açısından daha güçlü olduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁴ Örneğin Kurtubî, şeddeli okuyuşun anlam bakımından daha vurgulu ve güçlü bir ifade taşıdığını, bu okuyuşun aynı zamanda hükmün kesinliğini ve kuvvetini artırdığını belirtmiştir. Buna karşılık, “تَفَاعُلٍ” vezninin ise daha çok bir fiilin taklit edilmesi veya ona yaklaşılması anlamını içerdiğini ifade etmiştir.¹⁰⁵

5. Şâz Kiraatleri Tenkit Etmesi

Kıraatler, zaman zaman nahiv ve dil kurallarına uygunluk açısından, özellikle de Arap dili içindeki kullanım yaygınlığına aykırı oldukları gerekçesiyle eleştirilmiştir. Tabersî, bu türden eleştirilere konu olan kıraat vecihlerine de tefsirinde yer vermiştir. Söz gelimi Tabersî “أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ”¹⁰⁶ âyetinde geçen “يُدْرِكْكُمْ” ifadesiyle alakalı kıraatleri aktardıktan sonra bu okuyuş vechinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Onun aktarımına göre Talha b. Süleyman söz konusu âyeti “يُدْرِكْكُمْ الْمَوْتُ” şeklinde “ك” harfini zamme ile okumuştur.¹⁰⁷ Müfessir bu şekilde bir okunuşun ancak şiirlerde olduğuna işaret ederek bu kıraatin zayıf olduğuna değinmiştir. Şâz kıraatlerden olan bu okuyuşun tenkit edilmesi diğer kaynaklarda da yer almıştır. Örneğin İbn Cinnî, mezkûr kıraati naklettikten sonra Arapçada “يُدْرِكْكُمْ الْمَوْتُ” şeklindeki kullanımın zayıf olduğunu ve bu şekilde bir okuyuşun sadece şiirlerde ve zaruri hallerde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

Sonuç

Bu çalışmada, Tabersî'nin *Mecme'u'l-beyân* adlı tefsirinde şâz kıraatlere yaklaşımı incelenmiştir. Onun tefsirinde şâz kıraatleri geniş bir şekilde zikretmesi, bu okuyuşları isnad ettiği kişilerle birlikte aktarması ve akabinde müstakil başlıkla kıraatlerin hüccetlerini izah etmesi, Tabersî'nin kıraat farklılıklarını yalnızca naklî malzeme olarak sunmadığını göstermektedir. Nitekim müfessir, kıraatlerin hüccetinde kullanılan âyet, hadis, Arap şiiri ve kelamı, Arap dili ve kaideleri, lehçesel farklılıklar gibi delillere geniş bir şekilde yer vermiştir. Bu yönüyle Tabersî'nin *Mecme'u'l-beyân*'ı Arap dilinin çeşitli kullanımları ile lehçe farklılıklarının tespiti açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca Tabersî, şâz kıraatlerin tefsir açısından

98 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 10/28.

99 el-A'raf 7/187

100 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 10/28; Ayrıca bk. Kirmânî, *Şevâzzü'l-kirâât*, 476; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhit*, 8/278.

101 el-Mâide 5/3.

102 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/222; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar*, 37; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/207; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-veciz*, 2/155; Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/297-298.

103 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/222.

104 İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/207; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-veciz*, 2/155; Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/297-298; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhit*, 3/442.

105 Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/297-298.

106 en-Nisâ 4/78.

107 Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/112; Ayrıca bk. İbn Hâleveyh, *Muhtaşar*, 33; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/193.

108 İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/193.

farklı etkilerine dikkat çekmiş; bu kıraatlerin bir kısmının âyetin anlamında herhangi bir değişiklik meydana getirmediğini, bir kısmının ise farklı anlamlar ortaya koyarak anlam zenginliği sağladığını ifade etmiştir. Bazı kıraatlerin ise doğrudan âyetin tefsiri mahiyetinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yönüyle müfessir, eserinde yer verdiği şâz kıraatleri, hem âyetin tefsirine katkı sağladığını ortaya koymak hem de kendi yorumunu destekleyip temellendirmek amacıyla kullanmıştır. Tabersî, bu bağlamda şâz kıraatlerin, âyetin anlamını daha güçlü bir şekilde delillendirmeye olanak sağladığını vurgulamıştır.

Tabersî'nin, özellikle sahâbe ve tâbiûna nisbet edilen kıraatlere verdiği önem, onu klasik şîî müfessirlerden ayıran temel unsurlardan biridir. Zira ilk dönem şîî tefsirlerinde sahâbe rivâyetlerine yer verilmeyerek onları reddeden ve onlara karşı mesafeli bir tutum sergilenirken Tabersî bu rivâyetleri tefsirinde kullanmaktan kaçınmamış; aksine onlara geniş bir şekilde yer vererek âyetin yorumlanmasında ve anlaşılmasında sahabe nakillerinden faydalanmıştır. Bu durum Tabersî'nin, ilk dönem şîî müfessirlerinden farklı olarak kıraatleri aktarma noktasında daha mutedil bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Sonuç olarak Tabersî'nin şâz kıraatlere yönelik yaklaşımı, hem Kur'an tefsirinde farklı mezhebe mensup kişilerin metodunu anlamak hem de şâz kıraatlerin Kur'an'ın anlaşılmasındaki işlevini değerlendirmek açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Ahatlı, Erdinç. "Temrîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Ahfeş, Ebû'l-Hasan Saîd b. Mes'ade Ahfeş el-Evsât. *Me'âni'l-Kur'an*. thk. Hüdâ Mahmûd Karâ'a. Kahire: Mektebetü'l-hancı, 1990.
- Ateş, Süleyman. "İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975), 147-172.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr vd. Riyâd: Dâru Teybe, 1409.
- Bennâ, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî. *İthâfû fużalâi'l-beşer fi'l-Kırâati'l-erba'ate aşer*. thk. Enes Mahrâh. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-müfessirîn*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi I*. Ankara: Fecr Yayınevi, ts.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbü't-ta'rifât*. Beyrût: Mektebetü'l-Lübnân, 1985.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Publication, 2011.
- Dağ, Mehmet. "Kıraat İlminde Şâz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 7/2 (2007), 57-110.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî. *Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Alî Muhammed Muavvîd. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Fârisî, Ebû Ali el-Hasen b. Abdî'l-Ğaffâr. *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'*. thk. Bedruddîn Kahveci-Beşir Cüveycâtî. Beyrût: Dâru me'mûn li't-turâs, 1991.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'an*. Beyrût: 'Âlemu'l-Kütüb, 1983.
- Hânsârî, Mirzâ Muhammed Bâkır el-Musevî. *Ravdâtü'l-cennât fî ahvâlî'l-ulemâi ve's-sâdât*. Tahran: Müessesetü İsmailiyyan, ts.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endelûsî. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî. *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzî'l-Kırâat ve'l-izâh 'anhâ*. thk. Ali en-Necdî Nâsîf vd. Kahire: Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1994.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed. *Muhtaşar fî şevâzî'l-Kur'an min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-seb'a fi'l-Kırâat*. thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.
- İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbâ'. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Kehhâle, Ömer Ridâ. *Mu'cemü'l-müellifin: Terâcîmü muşannifi'l-kütübî'l-Arabiyye*. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1376.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr. *Şevâzzü'l-kırâat*. thk. Şimrân el-Acelî. Beyrût: Müessesetü'l-belâğ, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an ve'l-mübeyn limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâati's-seb' ve 'ilelihâ ve hiccihâ*. thk. Muhyiddîn Ramadân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Muhsin el-Emîn, Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdülkerîm b. Ali el-Hüseynî el-Âmilî. *A'yânü's-şia*. Beyrût: Dâru't-Teâruf, 1403.
- Müberra, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Muḳteḍab*. thk. Abdülhâlik Uzayme. Kahire: Dâru İhyâi't-turâsi'l-İslâmî, 1415/ 1994.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil. *İ'râbü'l-Kur'an*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2008.
- Nüveyhid, Adil. *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hattâ el-asri'l-hadîr*. Müessesetü Nüveyhidü's-Sekâfiyye, 1403.
- Öztürk, Mustafa. "Şii-İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri". *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar* (Sempozyum), 243-277.
- Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Lübnân: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Saylan, Nesrişah. "Tabersî Tefsirinde Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 87 (2018), 9-22.
- Saylan, Nesrişah. "Tabersî'nin Kıraatlerin Hüccetinde Kullandığı Delillerin İncelenmesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (2019), 977-991.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen. *Mecma'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an*. Beyrût: Dâru'l-murtazâ, 1427.
- Tefrişî, Seyyid Muşṭafâ b. el-Hüseyn el-Hüseynî. *Naḳḍü'r-ricâl*. Kum: Müessesetü Âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 1418.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan. *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'an*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ukberî, Ebû'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh. *İ'râbü'l-Kırâati's-sevâz*. thk. Muhammed es-Seyyid 'Azzûz. Beyrût: 'Âlemu'l-Kutub, 1417.
- Yılmaz, Musa Kazım. *Tabresî ve Tabatabâi'de İmamiyye Tefsiri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1985.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrût: 'Âlemu'l-Kutub, 1408.
- Zehebî, Muḥammed Hüseyn. *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*. Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an haḳâ'iki gavamizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvil fî vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Alî Muhammed Muavviz. Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm kâmusu terâcîm li eşherî'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabî ve'l-musta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrût: Dâru 'İlm li'l-Melâyin, 2002.